

ÂRİF ÇELEBİ'NİN FARŞÇA KASİDESİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış, yaklaşık yedi asır Anadolu'da, hatta dünyada büyük etki bırakmış bir ailenin yani Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ailesinin torunu ve Sultan Veled'in oğlu olan Ulu Ârif Çelebi, dedesi ve babası gibi Mevlevîlik makamında bulunmuş, birçok yere seyahatler yapmış, Anadolu Selçuklu devlet adamları, yerel emirler ve Moğol devlet adamları ile ileri gelenleriyle son derece yakın ilişkiler kurmuş, Farsça şiirler de kaleme almış çok yönlü bir şairdir. Bu çalışmada Ârif Çelebi'nin *Divan'*ında yer alan 63 beyitlik bir kaside, mevcut üç yazmadan yola çıkılarak tenkitli metni kuruldu ve Türkçeye çevrildi. Ayrıca şiirin konusu kısaca anlatıldı ve gerekli yerlerde açıklamalar yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Ulu Ârif Çelebi, Mevlâna, Sultan Veled, Mevlevîlik, Farsça kaside.

ABSTRACT

"Arif Chalabi" was one of the grandchildren of Mavlâna Jalâladdin al-Rûmî family and son of Sultan Walad, lived in the Anatolian Seljuks epoche. Same as his stripes, greatly influenced the Anatolia and even the world about seven centuries. Like grandfather and father followed Mevlevi order, made travels to many places, had extremely close relations with Anatolian Seljuk dignitaries, local dignitaries and Mongol orders. He was a versatile poet and also wrote poems in Persian. In this study, the Qasida with 63 couplet from three existing text criticized and trans-

* PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

lated into Turkish. Also the subject of the poem was briefly described and made statements where necessary.

Keywords: "Arif Chalabi", "Mavlana", "Sultan Walad" Mavlavi order, Persian Qasida

چکیده

"عارف چلبی" که از نوادگان مولانا جلال الدین رومی و فرزند "سلطان ولد" می باشد در زمان سلجوقیان زندگی می کرده است و از خاندانی می باشد که قریب هفت قرن تأثیرات شگرفی در آناتولی و حتی در دنیا ایجاد کرده اند. همچون پدر بزرگ و پدرش در طریقت مولویه گام برداشته است. سیاحت های زیادی داشته و با صاحب منصبان دولت سلجوقی، مسولان محلی و دولت مردان مغول ارتباطات بسیار خوبی داشته است و در سرودن اشعار فارسی دستی بر قلم داشته است. در این مقاله، قصیده ۶۳ بیتی دیوان عارف چلبی با استفاده از ۳ نسخه موجود تصحیح و به زبان ترکی ترجمه شده است. از طرف دیگر مضمون شعر بصورت خلاصه ارائه و در جاهای لازم توضیحات کافی داده شده است.

کلید واژه ها: عارف چلبی، مولانا، سلطان ولد، طریقت مولویه، قصیده فارسی

GİRİŞ

Anadolu Selçukluları döneminde yaşamış, yaklaşık yedi asır bu bölgede ve hatta dünyada büyük etki bırakmış bir ailenin yani Mevlâna Celâleddin-i Rûmî ailesinin bir neferi olan Sultan Veled'in oğlu Ulu Ârif Çelebi, bir gezgin gibi Anadolu'yu ve bugünkü Batı İran topraklarını gezmiş; gittiği yerlerde devlet başkanları, emirler, âlimler, şeyhler, diğer ileri gelenler ve hatta onların eşleri ve kızlarıyla, Müslüman olsun olmasın herkesle oturup kalkmış; yeri gelmiş etrafındakilerle sohbet etmiş, onlara yol göstermiş, yeri gelmiş onlarla sözlü ve fiilî kavgalar etmiş, olaylar çıkartmış; Mevlevîliğin geniş bir coğrafyada benimsenmesini sağlamış ve birçok Mevlevihane açılmasına katkıda bulunmuş, oralara halifeler atamış; bu tarikatın özel bir simgesi olan semayı gittiği yerlerde icra etmiş bir Mevlevî şeyhi olması yanında Farsça şiirler de kaleme almış bir şairdir.

Bu çalışmada Ârif Çelebi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, 63 beyitlik Farsça kasidesi tenkitli metni kurularak Türkçeye çevrilmiştir. Bundan önce şairin divanı ve rubaileri üzerinde Mehmet Vanlıoğlu tarafından Doktora (*Ulu Ârif Çelebi ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Atatürk Üniversitesi, SBE, Erzurum 1991), Sabriye Bağcı tarafından Yüksek Lisans (*Ulu Ârif Çelebi, Dîvânın Tahlili ve Türkçe Tercümesi*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale 2013) çalışmaları yapılmış; ayrıca İbrahim Kunt ve Mehmet Vanlıoğlu tarafında üç yazma nüshadan yola çıkılarak metni kurulmuş ve çevirisiyle birlikte (*Ulu Ârif Çelebi Dîvânı*, Konya 2013) yayınlanmıştır; ancak her üç çalışma da okunup incelendiğinde hem metinde hem de çeviride birtakım eksiklikler gözlemlenmiştir. Bu nedenle bu çalışmada, önce metnin daha sağlıklı kurulmasına çalışıldı, ardından da kasidenin Türkçe çevirisi yapıldı. Çeviride geçen bazı hususlara dipnotta açıklık getirildi.

Kasidenin Farsça metni aşağıdaki nüshalardan kuruldu:

K. Nüshası. *Dîvân-ı Ulu Ârif Çelebi*, Konya Mevlâna Müzesi yazma eserler bölümü 2600 numaralı yazma, vr. 39a-40b.

S. Nüshası. Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, 509 (veya 157) numaralı Yazma. Ahmed Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-ârifîn*'in yazma nüshasının derkenarında, vr. 177a-179b.

A. Nüshası: *Dîvânı Ulu Ârif Çelebi*, Ankara Milli Kütüphane 06 HK 53 numaralı yazma, vr. 29a-30b.

1. Ulu Ârif Çelebi

Celâleddin Emir Ârif Çelebi, 8 Zilkade 670'de (6 Haziran 1272) Konya'da dünyaya gelmiştir. Adı Ferîdun'dur. Emir Ârif veya Ulu Ârif Çelebi diye meşhurdur. Mevlâna Celâleddin-i Rûmî'nin torunu, Sultan Veled'in oğludur. İyi bir eğitim görmüş, Anadolu'yu ve bugünkü Batı İran topraklarını gezmiş, gittiği yerlerde Mevlevîliği anlatmış, babasından sonra şeyhlik makamına geçmiş; hem Selçuklu sultanları, emirleri, ileri gelenleri, yerel beyleriyle hem de Moğol devlet adamları ve diğer ileri gelenlerle iyi geçinmiş, onları idare etmesini bilmiş çok yönlü bir şahsiyettir. Emir Kayser-i Tebrizî'nin kızı Devlet Hatun'la evlenmiş ve Bahâeddin Şahzâde Emir Âlim, Muzaffereddin Emir Âdil adlarında iki oğlu ve Disbinâ Melike Hatun adında bir kızı dünyaya gelmiştir. Farsça

gazel, kaside, kıta ve rubailerden oluşan bir divanı vardır. Şiirlerinde mahlas olarak Ârif ismini kullanmıştır. 24 Zilhicce 719'da (5 Şubat 1320) 49 yaşında Konya'da vefat etmiştir. Babasının türbesinde Şeyh Kerimed-din'in kabri önünde medfundur.¹

2. Ârif Çelebi'nin Farsça Kasidesi ve Türkçe Çevirisi

Ârif Çelebi'nin Farsça Kasidesi 63 beyitlik bir manzume olup "remel-i müsemmen-i mahzûf" yani "fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün" vezninde kaleme alınmıştır.

Ârif Çelebi, şiirine "İbret gözünü aç, kendine bir bak da canın ve aşkın dostu musun yoksa kendi bedeninin arkadaşı mısın? (Belli olsun!)" diyerek erlik suyundan var olmuş, hep biz ve ben diyen insana, muhatabına seslenir; onun mutlak vahdeti aramasını; biz ve ben kaydından kurtulmasını; kendinden geçip, doğan kuşu gibi Hakk'ın yüce fezasında kanat çırpmasını; ipek böceği gibi kendi etrafını örmemesini salık verir. Kendi adına çalışmaktan vazgeçerse, Hakk'ın halvet sarayına girebileceğini; varlık bulabilmesi için "Ölmeden önce ölü!" emriyle yokluğa gitmesi gerektiğini söyler. Çünkü ona göre yokluk, Hak yolunda en üst tabakadır. İnsanın her iki âlemi de terk etmesi; gayptan da vazgeçmesi, yalnızlıktan sıyrılıp güzelce dışarı çıkması, şevke gelip el çırpması gerekir. Çelebi, "Azer gibi ne zamana kadar aşkla put yontacaksın? Eğer Halil'sen, O'nun aşkında put kıran ol her zaman. İçinde marifet güneşinin ve ayının doğması için, 'Ben batanları sevmem.' de; nimetler sahibi Rabbine git" der. İnsan bu savaşta gümüşü ve altını terk eder, başını feda edebilirse, "Genç ancak Ali'dir." gibi yiğit olur. Allah için canı feda etmek, yanmaya hazır olmak, "Onlar anlamazlar." topluluğundan uzak durmak ve "Fakirlik tamam oldu mu; işte o Allah'tır." davulunu çalmak gerekir. İnsan, dil gibi fakirlik fıkhrını, yok olma nahvini ve dilsiz konuşmayı öğrendi mi ağız da gönlün tercümanı olur. Şekli ve sureti terk etmek; aşkı ve manayı almak; övüncü fakirlikte varlığı da yoklukta görmek, dini küfürde, vahdeti erkek ve kadında aramak gerekir.

¹ Sipehsâlâr, Ferîdun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr* (tsh. Muhammed Afşîn Vefâyî), Tahran 1385 hş., s. 127; Eflâkî, Şemseddin Ahmed, *Menâkıbu'l-ârifin* (tsh. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980, II, 827, 843, 971, 996, (825-875); Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, III, 363-364; Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi ve Dîvânının Tenkitli Metni* (Atatürk Ü, SBE, DT), Erzurum 1991, s. 14-49 (Hayatı).

Çelebiye göre, kişi nefis ejderhasının tılsımını bozmadan bedeninde canın canının gizli hazinesini bulamaz. Nefsini arkada bırakmalı; mertçe dışının boynunu vurmalıdır. Bunca ihmal ve mühlet verme o alçağın kusurundandır. Kişi nefis tuzağına esir olduğu sürece sıkıntıdan kurtulamaz. Bunun için *"Hazırlıklı ve uyanık olun"* (emrine) kulak vermek; *"sabredin"* emrine sığınmak; farzı, vacibi ve sünnetleri yerine getirmek; sünnetlere uygun hareket etmek gerekir; çünkü *"İnsan ancak çalıştığı kadarıyla karşılık görür."* İnsan, seherlerde istiğfar ederse, tövbe edenlere, ibadet edenlere yakın olur; bunun için Selman gibi Müslüman olmalı; Ebû Derdâ'nın derdini istemeli; Yahya gibi ağlamalı; İsa gibi yol almalı; Allah için cihat etmeli; ilim sahibi olmalı, riyasız iş yapmalıdır; çünkü takvasız ve amelsiz ilim ruhsuz beden gibidir yahut kitap taşıyan eşekler gibi menzile kadar gitmektir. Gizli ve açık her şeyi içeren sırların mahzeni olmak için Ledünnî ilimleri öğrenmeli; onların yükünü taşımalıdır. Kâl ilmını değil hâl ilmını öğrenmelidir; çünkü hâl ilmi ile gizli olan remzin müşkülleri çözülür. Tanrı aşkının hayat suyuyla Hızır gibi zinde olmalı; kabir gibi bedende gaflet uykusuna yatmamalıdır. Şehvet şeytanı put gibi kişinin yanında olduğu sürece, hurinin yüzünü, aşk gelinini göremez. Bunun için takva hançerini çekip şehvet şeytanını öldürmek; düzenbazlık, bozgunculuk, hilekârlık, ikiyüzlülük ve sahtekârlıktan kurtulmak gerekir. Tabii ki bu hususta Allah'ın yardımı gelirse fetih de muhakkak olacaktır. O zaman Allah'a kaçıp O'na sığınmalı; âdil ve ihsan sahibi olmalıdır.

Kişinin güzelliğinin artması için cismanî makamı değil Ruhanî makamı talep etmesi gerekir. Hırs buna engeldir; çünkü hırs ömrü pislik içinde leş yiyen çaylak gibi bitirir. Ancak âşıklar müstesna. Onlar Cafer gibi kanatlarını açıp bu fitne dolu alçak dünyadan ebedî âleme doğru kanat çırpar, uçar giderler.

Bu dünyada bahçe, çayır, çimen, mal, mülk, gümüş ve altın her şey eğretidir. Bu geçici saraya, bu harabeye, bu çöplüğe gönül vermemek gerekir. Değil mi ki *"O'nun zatından başka her şey yok olacaktır;"* öyleyse yokluktan ebedîliğe doğru gitmek, mutlu olmak gerekir.

Çelebi, devamla her insanın zamanın Yusuf'u olup saltanata sahip olabileceğini; çünkü *"Allah'ın ipi'nin sağlam ip olduğunu; onun da Halil gibi kusur etmeden ateşi gül bahçesi ve çimenlik yababileceğini; Kelim gibi çobanlığı meslek edinmişse, aşkla yanan ağaçtan "Ben Allah'ım" sözünü işiteceğini ve İsa*

gibi oğullardan ve kızlardan vazgeçerse, dördüncü göğün üstünde çadır kurabileceğini” söyler. Onun için Mesih gibi vahdet küpünden katıksız şarabı istemek; şirke düşmemek, şikâyet etmemek; Mustafa gibi âsi Ebû Cehil’in boynunu vurmak; takvada, temizlikte ve seçkinlikte Ebubekir ve Ömer gibi; güzellikte ve zarafette Osman ve Ali gibi olmak; dört unsur, beş duyu, altı yön, yedi felek, sekiz cennet ve dokuz gökten vazgeçmek; âşıklığı seçmek gerekir. Bunun için aşkı tanımak, aşkı tutmak, aşkı aramak ve aşkı okumak lazımdır.

Eğer bunlarda kusur ettiyse kişi, çabucak pirin yanına gitmeli; pirin ayağının toprağı olmalıdır. Çelebi, nasihat içerikli uzun bir girişten sonra bu beyitle birlikte memduhu pirin, muhtemelen babası Sultan Veled (623-712/1226-1312) veya Şeyh Kerîmeddin b. Bektumur (ö. 690/1291) veyahut başka bir şeyhin övgüsüne geçer. Şeyhin inci denizi veya Aden Denizi’nin incisi olduğunu; bu dünyanın piri değil, manevî yolun piri olduğunu söyler.

Çelebi’ye göre onun aşk pençesinde çenk ve erganun gibi olmalı; rebap, ney ve zurna gibi ağızsız feryat etmelidir. Kişi onun sorusuna ve cevabına itiraz etmemeli ki irin tortusundan temizlenip arınsın. Pir, zamanın Yusuf’udur; kişi Yakup gibi onun yanına gitmeli ki gömleğinin güzel kokusuyla gözleri açılsın. O temiz pir, bunca zilletten sonra azizlik bahşeder ona; onun sayesinde kötü huyu değişir, düzelişir güzelleşir. “*Attığın zaman sen atmadın*” ayeti o pir içindir; onun eli Allah’ın elidir. “*Allah’la duyar, Allah’la görür ve Allah’la konuşur*” olduğu için, dinde, İslam’da ve sünnetlerde Tanrı mazharı olmuştur. Nitekim “*Onca izzet ve şerefine rağmen peygamberlerin efendisi ve sonuncusu Hz. Muhammed, Yemen ülkesi tarafından Rahman’ın kokusunu almıştır. Ey oğul, eğer sen kokudan anlar, koku alabilirsen bil ki o meşhur Üveys’in, o Karen pirinin kokusu idi.*” diyerek, onların Hz. Peygamber ve Veys el-Karanî; “*Hızır ve Musa, yaşlı ve genç oldukları hâlde beyaz tenle gömlek misali birbirleriyle buluştular, birlik oldular*” diyerek de Musa ile Hızır ve “*Ey Bilâl! Duanda beni (de) an*” diyen Hz. Peygamber ile Bilâl gibi olduklarını söyler.

Çelebi, bundan sonra tekrar nasihat ettiği kişiye dönerek, “*Ey iyilik babası! Öğretmenden korku dersi al ve derste öne geç ki edepte üstat ve âlim olasın. Eğer müritsen, şeyhin önünde “ölü yıkayanın önündeki ölü gibi ol”, ebedî diri kalırsın... Canını ve gönlünü pervane gibi onun aşk ateşine at da mana mumu gibi her leğende ışık saçan olasın. Ferîdüddin gibi tek ol;*

yoksa Hakîm Senâî'den dinle: 'Azıksızlık azığına sahip değilsen, dervişlikten söz etme!'. Çelebi, son olarak, "Ey Ârif! Git, fazla konuşma; bundan sonra faal ol; daha ne zamana kadar fâilâtün fâilâtün fâilen diyeceksin?" diyerek sözlerini bitirir.

3. Kasidenin Türkçe Çevirisi

İbret gözünü aç, kendine bir bak da canın ve aşkın dostu musun yoksa kendi bedeninin arkadaşı mısın? (Belli olsun!)

Ey er suyundan var olmuş! Ne zamana kadar biz ve ben diyeceksin? Mutlak vahdeti ara; biz ve ben kaydından kurtul.

Kendinden (geçip), doğan kuşu gibi Hakk'ın yüce fezasında kanat çırp. İpek böceği değilsen, kendi etrafını örme.

Eğer kendi adına çalışmaktan vazgeçersen, Hakk'ın sırrı halvet sarayına girebilirsin.

Büyükler büyüğünden "Ölmeden önce ölü"² emrini işit. Yokluğa git; belki varlık bulabilirsin.

Yokluk, Hak yolunda en üst tabakadır. Ey puta tapan! Varlıktan geç, yoklukta yürü;

Her iki âlemi de terk et; gayptan da vazgeç; sıyrılmazlıktan; güzelce çık dışarı; (şevke gelip) el çırp.

Azer³ gibi ne zamana kadar aşkla put yontacaksın? Eğer Halil'sen⁴, O'nun aşkında put kıran ol her zaman.

² Ölmeden önce ölü: İbn Hacer'e göre hadis değildir; ancak "Gerçek ölüm gelip çatmadan önce, şehvî ve nefsanî arzularınızı terk etmek suretiyle ölüünüz" hadisinin manasına uygundur (Aclûnî, Şeyh İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ' ve Muzîlu'l-ilbâs*, Beyrut 1408/1988, II, 291; Furûzanfer, Bediuzzaman, *Ehâdîs-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş., s. 116).

³ Azer: Hz. İbrahim'in put yapıp satan ve puta tapan babasıdır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Hz. İbrahim'in babasını İslam'a davet ettiği anlatılır: "Hani İbrahim, babası Azer'e: 'Putları ilâhlar mı ediniyorsun? Doğrusu ben, seni ve topluluğunu apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti." (*Kur'ân-ı Kerîm*, 4 Enam 74). Azer, oğlu Hz. İbrahim'in davetini kabul etmeyip inkâr edenlerden olmuştur.

⁴ Halil: Hz. İbrahim. M.Ö. XII. yüzyılda yaşamıştır. Babası Âzer veya Târuh, annesi Uşâ'dır. Küçük yaşlarda puta tapan Bâbil halkına hayret eder, putların anlamsız şeyler olduğunu düşünürmüş. Bir gece yıldızları görünce, "Acaba benim

İçinde marifet güneşinin ve ayının doğması için, "Ben batanları sevmem"⁵ de; nimetler sahibi (Rabbi)ne git.

Eğer bu savaşta gümüşü ve altını terk eder, başını feda edebilirsen, "Genç ancak Ali'dir"⁶ olursun.

*Tanrım bu mu?" demiş, yıldızlar batınca; ay hakkında aynı şeyi düşünmüş; ay da batıp kaybolunca, güneşi Tanrı sanmış, ancak o da batınca, onun da Tanrı olamayacağını anlayıp tövbe ve istiğfar etmiştir. Bir gün halk kurban kesmek için şehrin dışına çıkınca, puthaneye girip baltayla bütün putları kırmış ve baltayı en büyük putun boynuna asıp gitmiştir. Halk geri dönünce onu sorguya çekmişler; o da büyük putu işaret etmiştir. Halk, putun hareket etmeyeceğini, konuşamayacağını söyleyince, "Konuşamayan, size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara niçin tapıyorsunuz?" demiştir. Bunun üzerine Nemrut onu cezalandırmak için büyük bir ateş yaktırıp mancınıkla ateşe atmıştır. İbrahim, havada iken Cebrail gelmiş, onu tutup isteğini sormuş; İbrahim, "Ben, Allah'ın kuluyum; dileğim O'nadır, sana değil. Allah ne dilerse yapsın" cevabını vermiş. Bu olaydan sonra İbrahim'e Halilullah denmiştir. Ateşe atılınca ateş onu yakmamış ve gül bahçesine dönüşmüştür. İbrahim, Nemrut'u hak dine davet etmiş; kabul etmeyince inananlarla birlikte Bâbil'i terk ederek, önce Kudüs'e oradan da Şam'a gitmiş; Şam'da Sara ile evlenmiştir. Şam'da kıtlık olunca Mısır'a gitmiş; Mısır hükümdarı kendisini iyi karşılamış ve Hacer'i kendisine hediye etmiştir. Sara ve Hacer'den çocuğu olmayınca, Allah'a yalvarmış ve bir evladı olursa, O'na kurban edeceğini söylemiş. Neticede Hacer'den İsmail ve Sara'dan da İshak adında çocukları olmuş. İsmail 7-8 yaşına gelince, bir ses oğlunu kurban edeceği sözünü hatırlatmış. İbrahim, oğlunu kesmek için bıçağı almış, fakat bıçak kesmemiş. O sırada bir melek bir koç getirip koçu kurban etmesini söylemiş. İslam'daki kurban vecibesi o günün anısıdır. İbrahim, Hacer ve Sara'yı birbirinden ayırmak için, Hacer ile İsmail'i Mekke'ye Kâbe civarına bırakmış. Burada Kâbe'yi bina etmesi emri gelmiş; oğlu İsmail ile Kâbe'yi inşa etmiştir. İbrahim, sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Birçok mucizeleri vardır. İbrahim'in lakabı Hanîf'tir. Yüz yetmiş beş yaşında vefat etmiştir. İki oğlu da peygamberdir. İshak'tan İsrailoğulları peygamberleri; İsmail'den Hz. Muhammed gelmiştir. Hayatı hakkında *Kur'an-ı Kerim*'de geniş malumat vardır (Pala, a.g.e., s. 202-203).*

⁵ *Ben batanları sevmem*: Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. "İşte Rabbim!" dedi. Yıldız batınca da, "Ben öyle batanları sevmem" dedi. (*Kur'an-ı Kerim*, 6 En'âm 76). Geniş bilgi için Bkz. Dipnot 4.

⁶ *Genç ancak Ali'dir*: "Zülfikârdan başka kılıç yoktur ve Ali'den başka genç yoktur", Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ' ve Muzîlu'l-ilbâs* (nşr Ahmed el-Kallâş), Halep, ts., II, 506.

Eğer “İnfak etmedikçe gerçek iyiliğe eremezsiniz”⁷ (ayetini) okuduysan, canan için canını feda et, yanmaya hazır ol.

Eğer fakihsen, “Onlar anlamazlar”⁸ (topluluğun)dan uzak dur ve eğer fakirsen, “Fakirlik tamam oldu (mu); işte o Allah’tır”⁹ davulunu çal.¹⁰

Dil gibi fakirlik fikhını, yok olma nahvini ve dilsiz konuşmayı öğren de ağızda gönlün tercümanı olasin.

Şekli ve sureti terk et; aşkı ve manayı al; çünkü o söz padişahu “Mana Allah’tır”¹¹ dedi.

Övüncü fakirlikte gör varlığı da yoklukta¹². Dini küfürde ara, vahdeti de erkek ve kadında.

⁷ İnfak etmedikçe gerçek iyiliğe eremezsiniz: (Sevdiğiniz şeylerden) infak etmedikçe gerçek iyiliğe eremezsiniz. (Kur’ân-ı Kerîm, 3 Âl-i İmrân 92).

⁸ Onlar anlamazlar: Onlar geride kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte olmaya razı oldular ve kalpleri mühürlendi. Artık onlar anlamazlar. (Kur’ân-ı Kerîm, 9 Tevbe 87).

⁹ إذا تم الفقر فهو الله: Fakirlik tamam oldu (mu); işte o Allah’tır. Bu cümle muhtemelen Ebû Sa’îd Ebi’l-hayr’ın sözü olup bir rubaisinde الله الفقر إذا تم هو الله şeklinde geçmektedir (105. Rubai, www.ganjoor.net):

آنرا که فنا شیوه و فقر آیینست نه کشف یقین نه معرفت نه دینست
رفت او زمین همین خدا ماند خدا الفقیر اذا تم هو الله اینست

İşi yokluk, adeti fakirlik olan için ne yakîn keşfi ne marifet ne de din vardır. O ortadan kayboldu, Allah kaldı Allah; fakirlik tamam oldu mu işte o Allah’tır.

¹⁰ Bu beyit, bir iki kelime dışında Mevlâna’nın beyti gibidir:

ور فقیری کوس تم الفقر فهو الله بزن ور فقیهیی پاک باش از انهم لا یفقهون

Eğer fakirsen “fakirlik tamam oldu (mu) işte O Allah’tır” davulunu çal ve eğer fakihsen “Onlar anlamazlar” (topluluğun)dan uzak ol. [Mevlâna Celâleddin Muhammed, *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems* (tsh. Bedüzzaman Furûzanfer), Tahran 1374 hş., II, 733 (1948. Gazel)].

¹¹ Mana, Allah’tır: Bu sözün Sadreddin-i Konevî veya İbni Arabî’ye ait olduğu rivayet edilmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in sözü olduğunu söyleyenler de vardır (Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi’-i Mesnevî-yi Ma’nevî*, Tahran 1382 hş., I, 960).

¹² Fakirlik övüncümdür: “Fakirlik övüncümdür; onunla övünürüm.” (Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II, 87) hadisinden iktibastır. *Fakr*: Yoksulluk; fakirlik, dervişlik; salikin

Çabuk bu nefis ejderhasının tilsimini boz da bedeninde canın canının¹³ gizli hazinesini bulasın.

“Onları arkada bırakın.”¹⁴ sözünden murat dişi nefistir; mertçe dişinin boyununu vurmak gerekir her an.

Bunca ihmal ve mühlet verme o alçağın kusurundandır. Nefis tuzağına esir olduğun sürece sıkıntıdan (kurtuluş) çaresi yoktur.

Çabuk, “Hazırlıklı ve uyanık olun” (emrine) kulak ver; “sabredin” (emrin)^{e15} sığın; farzı, vacibi ve sünnetleri yerine getir; sünnetlere uygun hareket et.

“İnsana ancak çalıştığı vardır.”¹⁶ (sen de) çalış, çabala; gül bahçesine doğru git; ne zamana kadar bu küllhanda (kalacaksın)?

Haydi, “Onlar seherlerde istiğfar ederler” (zümresin)den¹⁷ ol da “tevbe edenler, ibadet edenler”^{e18} yakın olasın.

hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının şuurunda olması; her şeyin gerçek sahibinin Allah olduğunu idrak etmesi. Salikin kendisini daima Allah’a muhtaç bilmesi; Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavraması (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001, a.g.e., s. 131). Tasavvufa göre mevhum varlığı yok etmek, ondan sıyrılmaktır. Böylece fenâ fi’llah’a mazhar olunur. Mevzu bir hadiste, “Fakr benim övüncümdür. Diğer peygamberlere onunla övünürüm” buyrulduğu rivayet edilmiştir. Bu yoksulluk maddî değil manevîdir. Yani varlıktan geçmek ve kendini Allah’ta yok etmektir (Pala, a.g.e., s. 134).

¹³ Canın canı: Büyük ruh; Hak Teâlâ’nın zatı.

¹⁴ *Onları arkada bırakın*: “Allah onları nasıl arkada bırakmışsa siz de arkada bırakın onları” (Furûzanfer, Bedüzzaman, *Ehâdîs-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş., s. 60). “Onları arkada bırakın” sözünden maksat senin nefisindir; nefsinin arkada gitmesi, aklının öne düşmesi gerek. (*Mesnevi ve Şerhi*, şrh. Abdülbâki Gölpinarlı, İstanbul 1985, II, s. 284). “Allah onları nasıl arkada bırakmışsa siz de arkada bırakın onları” (Hadis). Mevlana onları arkada bırakın hadisinden maksadın nefis olduğunu buyurmakta ve nefsin arkada gitmesi, aklın kılavuz olması gerektiğini bildirmektedir. (*Mesnevi ve Şerhi*, şrh. Abdülbâki Gölpinarlı, s. 292-294).

¹⁵ *Hazırlıklı ve uyanık olun, sabredin*: Ey iman edenler! Sabredin. Sabır yarışında düşmanlarınızı geçin. (Cihat için) hazırlıklı ve uyanık olun ve Allah’a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz (*Kur’ân-ı Kerîm*, 3 Âl-i İmrân 200).

¹⁶ İnsana ancak çalıştığı vardır (*Kur’ân-ı Kerîm*, 53 Necm 39).

¹⁷ Onlar seherlerde istiğfar ederler(di) (*Kur’ân-ı Kerîm*, 51 Zariyat 18).

¹⁸ *Tevbe edenler, ibadet edenler...*: Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten aliko-

Selman'ın¹⁹ Müslümanlığını talep et; Ebû Derdâ'nın²⁰ derdini iste; Yahya²¹ gibi ağlayan ol; İsa gibi yol al.²²

yanlar ve Allah'ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü'minleri müjdele (Kur'an-ı Kerim, 9 Tevbe 112).

¹⁹ *Selman*: Selman-ı Fârsî, İsfahan'da doğdu. Asıl adı Mâhû veya Rûzbeh'dir. Çocukluğunda Hristiyanlığa meyletmiş, Hristiyan din adamlarından yeni bir peygamberin geleceği haberini alınca, babasının evini terk edip peygamberi aramak üzere yollara düşmüştür. Önce Şam'a gitmiş, orada Kelboğulları'na esir düşmüş; Kureyzoğulları'ndan bir adam onu satın alıp Yesrib'e götürmüş; orada Hz. Muhammed'i görünce Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber onu efendisinden alıp azat etmiştir. Selman, Hz. Peygamberin hizmetinde bulunarak en seçkin sahabelerden olmuştur. 35'de (655) vefat etmiştir (www.loghatnaameh.org).

²⁰ *Ebû Derdâ*: Uveymir b. Kays. Dimaşk kadılığı ve Kur'an muallimliği yapan sahâbî. Künyesiyle meşhur olup adı Âmir, lakabı Uveymir'dir. Hz. Peygamber onunla Selmân-ı Fârisî veya Avf b. Mâlik arasında kardeşlik bağı kurmuştur. Önceleri ticaretle meşgul olmuş, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra ticareti bırakıp ibadete yönelmiştir. Birçok gazvede bulunmuş, ordu kadılığı yapmış, Kur'an'ı ezberleyip öğretimiyle meşgul olmuştur. 31 veya 32'de (651 veya 652) Dimaşk'ta vefat etmiştir. Ahiret hesabını ve Allah rızasını gözetmiş, her şeye ibret gözüyle bakmıştır. Hz. Peygamber ona "ümmetimin en âbidi ve en müttakisi", "bu ümmetin hakîmi" demiştir. Tefsir, fıkıh, hadis ve kıraatta âlimdir. "Kul Allah'a ibadette meşgul olunca Allah onu sever, mahlûkatına da sevdirebilir. İmanın zirvesi başa gelecektir, kadere rıza, samimi bir tevekkül ve Allah'a boyun eğmektir. Bir saat tefekkür, bütün bir gece nâfile ibadet etmekten hayırlıdır. Bilmeyene bir kere, bilip de yapmayana yedi kere yazıklar olsun" gibi güzel sözleri vardır (Abdullah Aydın, "Ebû'd-derdâ", *DİA*, İstanbul 1994, X, 310-311).

²¹ *Yahya*: Zekeriya peygamberin oğludur. Peygamberdir. Hz. İsa ile çağdaştır. Annesi İlyase Meryem'in amcasının kızıdır. Filistin hükümdarı Herot tarafından boynu vurularak şehit edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de Âl-i İmrân 38-51 ve Meryem 2-15. ayetlerde hakkında bilgi verilmektedir (Pala, a.g.e., s. 413).

²² *İsa*: İsrailoğullarının peygamberidir. Hz. Meryem'den babasız dünyaya gelmiştir. Hayatı hakkında Kur'an-ı Kerim'de geniş bilgi vardır. İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. 30 yaşında peygamberlik verilmiş, kendisine İncil indirilmiştir. Kendisine on iki kişi inanmıştır. Bunlara Havari denir. İsrailoğulları onu öldürmeye kalkışmışlar; ancak yerine kendisini şikâyet eden kişi İsa gibi görünmüş ve İsrailoğulları onu çarmıha germişler; İsa ise, melekler tarafında dördüncü kat göğe kaldırılmıştır. Âhir zamanda yeryüzüne inip halkı İslam'a davet edeceği; Kudüs'te Deccal'ı öldüreceği, Tûr-i Sîna'ya çıkacağı, Tûr'dan inip adaletle hüküm süreceği, putları kırıp Mehdi ile buluşacağı anlatılır. Edebiyatta babasız dünyaya

“Bizim için cihat edenler”²³ duydun, “bize karşı cihat edenler”²⁴ (gibi) yapma. Ey akıllı kişi! Eğer ilim ehlinden isen, riyasız amel et.

Takoasız ve amelsiz ilim ruhsuz beden gibidir yahut kitap taşıyan eşekler²⁵ gibi menzile kadar gitmek(tir).

Ledünnâ ilimlerin yükünü taşı ki gizli ve açık (her şeyi) içeren bütün sırların mahzeni olasın.

Hâl²⁶ ilmi tartışmasız kâl (ilmin)den daha üstündür; hâl (ilmi) ile gizli olan remzin müşkülleri çözülür.

Hû²⁷ aşkının hayat suyuyla Hızır²⁸ gibi zinde ol; kabir gibi olan bedende ne zamana kadar uyuyacaksın böyle?

gelmesi, bebekken konuşması, elle dokunması ve nefesiyle körleri ve hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, dokunduğu her şeye can vermesi, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurması, su üstünde yürümesi, dünyaya değer vermemesi, merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü dikmesi, ölmeyip gökyüzüne çekilmesi, dördüncü gök (Zühal)’de bulunması, hiç evlenmemesi, dünya eşyası olarak yanında bir tas, bir tarak ve iğne bulunması; gökyüzüne çekildiğinde yanında iğne olması nedeniyle sorguya çekilmesi, o yüzden daha yukarı çıkamaması; Mesih ve Ruh lakabı verilmesi, Ruhulkudüs denmesi vs. yönleriyle konu edilir (Pala, a.g.e., s. 211-212; www.loghatnaameh.org).

²³ Bizim için cihat edenler: Ama Bizim uğrumuzda cihat edenleri elbette yollarımıza eriştireceğiz. Allah şüphesiz, iyi davrananlarla beraberdir (*Kur’ân-ı Kerîm*, 29 Ankebût 69).

²⁴ Bize karşı cihat edenler: Bu cümle Arapçadır.

²⁵ kitap taşıyan eşekler: Tevrat’la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerle kitap taşıyan eşeğin durumu gibidir. Allah’ın âyetlerini inkâr eden topluluğun hâli ne kötüdür! Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez. (*Kur’ân-ı Kerîm*, 62 Cuma 5).

²⁶ Hâl: İlâhî bir lutuf olarak sâlikin kalbine gelen his ve bunun ruh ve bedenine yansımaları anlamında bir tasavvuf terimi. Sûfiler tasavvufa “ilm-i hâl” veya “ilm-i ahvâl”, şer’î ilimlere de “ilm-i kâl” demişlerdir. (Mehmet Demirci, “Hâl”, *DİA*, İstanbul 1997, XV, 217).

²⁷ Hû: O; Allah Teâlâ.

²⁸ Hızır: Âb-ı hayat içip ölümsüzlüğe kavuşan, Hz. Musa’yı irşad eden bir veli ya da nebidir. Hızır’ın kıyamete kadar hayatta kalıp, denizdeki yolculara yardım eden İlyas gibi, yeryüzündeki yolculara yardım edeceği anlatılır. Hızır, *Kur’ân-ı Kerîm*’de kendisine vahiy, rahmet ve gayb ilmi verilmiş bir kul olarak geçer: Hz. Musa ile yaptıkları yolculukları; bindikleri gemiyi delmesi, çocuğu öldürmesi ve

Şehvet şeytanı put gibi yanında olduğu sürece, hurinin yüzünü ve aşk gelinini nasıl görürsün?

Takoa hançerini çek, o şehvet şeytanını öldür; düzenbazlık, bozgunculuk, hilekârlık, ikiyüzlülük ve sahtekârlıktan kurtul.

“Yardım Allah’tandır” ayeti “yakın bir fetih”²⁹ bahşedince, şeytan (olan) nefis ordusunun merkezini ve (sağ ve sol) kanatlarını kırıp geçirir.

Öyleyse “Allah’a kaçın”³⁰ (emrini) yerine getir o zaman; hatasız, tam isabet, Hutun’e³¹ kadar saldır.

“Adn cennetleri”nde³² yurt edinmek istersen, adalet mahallesinde otur, ihsan şehrinin mesken edin.

Ey imtihanda rezil olan! Ruhânî makamı talep et de güzelliğin artsın; cismanî makamı neden istersin ki?

Hırs akbaban, ömrünü çaylak gibi pislik içinde tükettiği için leş yiyici oldu.

Eğer âşiksansın, Cafer³³ gibi kanatlarını aç da bu fitne dolu alçak dünyadan ilahî âleme, cennete doğru kanat çırp.

yıkılmakta olan duvarı doğrultması anlatılır. Bir rivayette İskender-i Zülkarneyn âb-ı hayatı bulmak istemiş; fakat suyu içmeye muvaffak olamamış; İskender bu suyu bulmak için yolculuğa çıkmış; zulumatta kaybolmuş; danışmanı Hızır suyu bulmuş, ondan içip yıkanmış, ölümsüzlüğe erişmiştir (www.loghatnaameh.org).

²⁹ *Yardım Allah’tandır... Yakın bir fetih:* Ve seveceğiniz başka bir şey, yardım Allah’tan ve yakın bir fetih. Müminleri müjdele. (*Kur’ân-ı Kerîm*, 61 Saff 13).

³⁰ *Allah’a kaçın:* Öyleyse Allah’a kaçın. Şüphesiz ben, size O’nun katından gönderilmiş açık bir uyarıcıyım. (*Kur’ân-ı Kerîm*, 51 Zâriyât 50).

³¹ *Huten:* Türkistan’da güzelleriyle meşhur bir şehir.

³² *Adn cennetleri:* Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, ebedî olarak kalacakları, içinden ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde çok güzel köşkler vadetti. Allah’ın rızası ise, bunların hepsinden daha büyüktür. İşte bu büyük başarıdır (*Kur’ân-ı Kerîm*, 9 Tevbe 72).

³³ *Cafer-i Tayyâr:* Ca’fer b. Ebû Tâlib. Miladî 590’da Mekke’de doğdu. Ebû Tâlib’in oğlu ve Hz. Ali’nin öz kardeşidir. Hz. Peygambere ilk inananlardan ve Habeşistan’a hicret eden sahabilerdendir. 629’da Mute savaşında kolları kesilerek kırk yaşında şehit edildi. Hz. Peygamber, Allah Teâlâ’nın kesilen kollarına karşılık kendisine iki kanat ihsan ettiğini haber verir; bu nedenle “tayyâr” (uçan), “zü’l-cenâheyn” (iki kanatlı), “zü’l-hicreteyn” ve “ebü’l-mesâkîn” lakaplarıyla anılmıştır (Ahmet Önkal, “Ca’fer b. Ebû Tâlib”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 548-549).

Bahçe, çayır, mal, mülk, gümüş ve altın eğretidir. Bu geçici saraya, bu hara-beye ve çöplüğe gönül verme, canını feda etme.

Ey üzgün (insan)! "O'nun zatından başka her şey yok olacaktır;"³⁴ ayetini oku; yokluktan ebedîliğe doğru git, mutlu ol.

Ey Aziz! Zamanın Yusuf'usun³⁵; Mısır saltanatı elinde; kuyudan çık; çünkü "Allah'ın ipi"³⁶ sağlam ip oldu sana.

Sen de Halil gibi kusur etmeden ateşi gül bahçesi ve çimenlik yapabilirsin.³⁷

³⁴ *Her şey yok olacaktır; O'nun zatından başka:* Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibadet etme. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O'nun zatından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O'nundur ve kesinlikle O'na döndürüleceksiniz (*Kur'ân-ı Kerîm*, 28 Kasas 88).

³⁵ Yusuf: Peygamberdir. Hayatı *Kur'ân-ı Kerîm*'de Yusuf suresinde anlatılmaktadır (12 Yûsuf 1-104). Yakup peygamberin on iki oğlundan biridir. Yakup, Yusuf'u oğullarının hepsinden daha çok severdi. Bu yüzden kardeşleri kendisini kıskandılar ve onu kuyuya atıp kurt yedi diyerek babalarına geldiler. Daha sonra bir kervan gelip Yusuf'u kuyudan çıkardılar ve Mısır'a götürüp maliye bakanı Aziz'e sattılar. Aziz'in karısı Züleyha Yusuf'a âşık olup sahip olmak isteyince; Yusuf karşılık vermedi ve bir iftira ile zindana atıldı. Yedi yıl zindanda kaldı. Zindanda iki kölenin gördüğü rüyalar, Yusuf'un yorumladığı gibi çıkıp Mısır hükümdarının rüyasını da doğru tabir edince, zindandan çıktı ve maliye bakanlığına getirildi. Mısır ve bölgede yedi yıl kıtlık oldu. Yusuf'un kardeşleri Kenan ilinden zahire almak için Mısır'a gelince, Yusuf kardeşlerine kendisini tanıttı ve onlarla gömleğini babasına gönderdi. Yakup'un Yusuf'un ayrılığında ağlamaktan gözleri kör olmuştu. Yusuf'un gömleğini gözlerine sürünce gözleri açıldı. Yusuf, bütün ailesini Mısır'da yerleştirdi. Yusuf, Züleyha ile evlendi ve iki oğlu oldu. Yusuf kıssası Kur'an'da "ahsenü'l-kasas" olarak geçer. Edebiyatta, güzelliği; ay, güneş ve yıldızların kendisine secde etmesi, kuyuya atılması, köle olarak satılması, rüya tabiri, Züleyha ile macerası, zindana atılması, Yakup'tan ayrı kalışı, köle iken Mısır'da sultan oluşu vs. şeklinde anılır (Pala, *a.g.e.*, s. 418-419).

³⁶ *Allah'ın ipi:* Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz (*Kur'ân-ı Kerîm*, 3 Âl-i İmrân 103).

³⁷ Halil, ateş ve ateşin gül bahçesine ve çimenliğe dönüşmesi için Bkz. Dipnot 4.

Eğer Kelim gibi çobanlığı meslek edinmişsen, aşkla yanan ağaçtan “Ben Allah’ım”³⁸ (sözünü) ışıtırsın.

Ve eğer İsa gibi oğullardan ve kızlardan vazgeçersen, dördüncü göğün üstünde çadır kurabilirsin.³⁹

Mesih gibi vahdet küpünden hilesiz şarabı iste. Ar olsun sana! Niçin şırke düştün, niçin şikâyet edip durursun?

Mustafa⁴⁰ gibi âsi Ebû Cehil’in⁴¹ boynunu vur da meftun âşıkklar onun kiskançlığından kurtulsunlar.

³⁸ *Ben Allah’ım*: Şüphe yok ki ben Allah’ım. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl (*Kur’ân-ı Kerîm*, 20 Tâhâ 14). Kelim (Musa) ve yanan ağaçtan “Ben Allah’ım” cümlesi için bkz. Dipnot 49.

³⁹ İsa maddesine bakınız. Dipnot 19.

⁴⁰ Mustafa: İslam peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.s.). 12 Rebîulevvel, Milâdî 571’de dünyaya geldi. Son peygamberdir. Babasının adı Abdullah, annesinin adı Âmine’dir. Nesebi Hz. İbrahim’e kadar ulaşır. Dünyaya gelmeden babasını, altı yaşında da annesini kaybetti. Abdülmuttalib, dedesinin ölümünden sonra amcası Ebu Tâlib’in yanında büyüdü. Ticaretle meşgulken Hz. Hatice ile evlendi. Dört kız iki erkek altı çocuğu dünyaya geldi. Kendisine kırk yaşında nübüvvet, kırk üç yaşında da risalet geldi. Yirmi üç yıllık peygamberliği boyunca ayet ayet *Kur’ân-ı Kerîm* indirildi. İnsanları Hak din İslam’a davet etti; örnek bir hayat yaşadı. Hayatında hiç yalan söylemedi ve “Emin” sıfatıyla anıldı. Ahlâkı *Kur’ân* ahlâkıdır. 12 Rebîulevvel, Miladî 632’de irtihal etti. Ahmed-i Muhtar, Bahr-i Kerem, Fahr-i Kâinât, Habîbullah, İmamü’l-enbiya, Mahbûb-i Huda, İki Cihan Serveri, Ebu’l-Kasım, Rasûl-i Emîn, Ahmed, Mahmud, Mustafa vs. birçok ad ve sıfatla anıldı. Âlemlere rahmettir. İnsanların ve cinlerin peygamberidir. İncil, onun geliş haberini vermiştir. Ondan daha üstün şefaatchi yoktur. Bir gecede Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya, oradan da Mirac’a çıkması; yerin ve göğün kendisine secde etmesi, ayın yarılması, acı suyun tükürüğüyle tatlılaşması, hayvanlarla konuşması, kertenkelenin şehadet etmesi, ceylana kefil olması, pişmiş kuzuyu diriltip konuşurması, zehirli kuzunun dile gelip konuşması, namaz vakti gecikince güneşin battığı noktadan geri dönmesi, sağ avucuna aldığı taşların şehadet getirmesi, Câbir’in iki çocuğunu diriltmesi, gözleri oyulmuş hastanın gözlerini iyileştirmesi, yeni diktiği hurma ağacının ürün vermesi, Hannâne ağacının inlemesi, eliyle tutunca susması vs. birçok mucizesi vardır (Pala, *a.g.e.*, s. 291-292; 289-290).

⁴¹ Ebû Cehil: Amr b. Hişâm. Hz. Peygamber’in ve İslâm dininin en çetin düşmanlarındandır. Miladî 625 yılında Uhud savaşında öldürülmüştür.

Takvada, temizlikte ve seçkinlikte Ebubekir ve Ömer gibi ol; güzellikte ve zarafette⁴² Osman ve Ali gibi ol.⁴³

⁴² Burada huseyn ve hasen kelimelerinde ihâm sanatı vardır. Yakın anlamları Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan; uzak anlamları ise güzellik, zarafet, yüz güzelliği'dir. Burada yakın anlamıyla birlikte asıl olarak uzak anlamı kastedilmiştir.

⁴³ Ebû Bekir: Adı Abdullah'tır, Ebî Kuhâfe'nin oğludur. Ashab-ı kiramın en üstünü ve Raşit halifelerin ilkidir. Künyesi Ebu Bekir, lakabı Sıddîk ve Atîk'tir. Miladî 571'de Mekke'de doğmuştur. İslâm'ı kabul eden dördüncü kişidir. Hicrette Hz. Peygamberin yanında bulunmuştur. *Kur'ân-ı Kerîm'*de kendisinden övgüyle bahsedilmiştir (9 Tevbe 40). Hz. Peygamberin zevcesi Hz. Aişe'nin babasıdır. İslâm'ı hakıyla yaşamış son derece cömert ve müttaki biridir. Miladî 634'te vefat etmiştir. Medine'de medfundur (Pala, *a.g.e.*, s. 120-121).

Ömer: Ömer b. Hattab. Raşit halifelerin ikincisi olup aşere-i mübeşşeredendir. Miladî 591'de doğmuştur. 26 yaşında Müslüman olmuştur. Kızı Hafsa, Hz. Peygamberin eşi idi. Miladî 634'te halife olmuş ve on yıllık halifeliği zamanında birçok yerler fethedilmiştir. Adaletiyle ün salmış ve kendisine Fâruk lakabı verilmiştir. 644'te şehit edilmiştir. Medine'de medfundur (www.loghatnaameh.org; Pala, *a.g.e.*, s. 322).

Osman: Osman b. Affan. Raşit halifelerin üçüncüsü. Mekke eşrafından zengin bir zat idi. Miladî 574'te doğmuştur. Beşinci Müslümandır. 644-656 yılları arasında on iki yıl halifelik yapmıştır. 656'da şehit edilmiştir. Medine'de medfundur. Hz. Peygamberin kızları Rukiye ve Ümmü Gulsüm ile evlendiği için kendisine Zinnûreyn lakabı verilmiştir. Haya ve hilm sahibi bir kişidir. Malını İslam yolunda harcadığı için hadislerle övülmüştür (www.loghatnaameh.org; Pala, *a.g.e.*, s. 321).

Ali: Ali b. Ebî Tâlib. Kâbe'de doğmuştur. Ebu'l-Hasen, Ebu Türeb ve Ebu'l-Heycâ künyeleri ve Emirü'l-müminin, Esedullah, Haydar-ı Kerrâr, Şâh-ı Merdan, Şâh-ı Velâyet, Mevlâ-yı müttakıyan, Murtaza, Damad-ı Peygamber-i İslâm, Müslümanların dördüncü halifesi ve Şiiilerin ilk imamı lakaplarıyla tanınmıştır. Annesi Fatma, kendisine Haydar ismini koymuş; ancak Hz. Peygamber ona Ali adını ve Ebu Türeb künyesini vermiştir. İlk Müslümanlardandır. Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatma ile evlenmiş; Hasan ve Hüseyin adlarında iki oğlu olmuştur. Hz. Peygamberin Mekke'den Medine'ye hicret ettiği gece yatağına yatıp kendisini siper etmiştir. Hendek ve Hayber savaşlarında kahramanlıklar göstermiştir. Hz. Peygamber'in onun hakkında söylediği "Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır" gibi birçok övgü dolu sözleri vardır. Halifeliği döneminde Şam valisi Muaviye ile Sıffin'de savaşmış; fakat hakemlerin bir hileyle halifeliği Muaviye'ye devretmeleri üzerine Kufe'ye dönmüştür. Miladî 661'de Kufe'de şehit edilmiştir. Neced'te medfundur. (Mu'in, *a.g.e.*, VI, 1193-1194).

Dört, beş, altı, yedi, sekiz ve dokuzdan⁴⁴ vazgeç; âşıklığı seç; eski akla yama yapıp durma.

Aşkı tanı, aşkı tut, aşkı ara ve aşkı oku da ruh bahçende her yasemin⁴⁵ üç batman⁴⁶ olsun.

Ey güzel çeneli genç! Eğer bunlarda kusur ettiysen, çabuk pirin yanına git; pirin ayağının toprağı ol.

Gerçi inci denizi, Aden Denizi'nin incisidir; bu dünyanın piri değil, manevî yolun piridir.

Onun aşk pençesinde çenk ve erganun gibi ol; rebap, ney ve zurna gibi ağız-sız feryat et.

Onun sorusuna ve cevabına itiraz etme de irin tortusundan temizlenip arınasın.

(O) zamanın Yusuf'udur şüphesiz; sen Yakup gibi (onun yanına) git (de) gömleğinin güzel kokusuyla gözlerin açılsın.⁴⁷

O temiz pir, (bunca) zilletten sonra azizlik bahşeder sana; onun sayesinde kötü huyun değişir, düzelişir güzelleşir.

"Attığın zaman sen atmadın."⁴⁸ (sözü) o adam içindir; onun eli Allah'ın elidir şeksiz, şüphesiz.

"Benimle duyar, benimle görür ve benimle konuşur"⁴⁹ olduğu için, dinde, İslam'da ve sünnetlerde Tanrı mazharı olmuştur.

⁴⁴ Dört: Su, ateş, toprak ve hava'dan oluşan dört unsur. Beş: Beş duyu. Altı: Altı yön. Yedi: Yedi gök, yedi gezegen. Sekiz: Sekiz cennet. Dokuz: Dokuz felek.

⁴⁵ Yasemin olarak çevrilen kelime "semen" olup beyaz renkli, hoş kokulu ve üç yapraklı bir çiçektir.

⁴⁶ Batman/Men: 3 kg. ağırlığında bir ağırlık birimi.

⁴⁷ Geniş bilgi için Bkz. Dipnot 32.

⁴⁸ *Attığın zaman sen atmadın:* (Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı. Müminleri, tarafından güzel bir imtihanla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (*Kur'ân-ı Kerîm*, 8 Enfal 17).

⁴⁹ *Benimle duyar, benimle görür ve benimle konuşur:* Allah Taâla buyurdu ki: "Kim benim veli kuluma düşmanlık ederse ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeylerin en hoşuma gidene, ona farz kıldığım şeyleri yapmasıdır. Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır, sonunda onu severim. Onu sevdim mi ben

Onca izzet ve şerefine rağmen o peygamberlerin efendisi ve sonuncusu (Muhammed), Yemen ülkesi tarafından Rahman'ın kokusunu alıyordu.⁵⁰

Ey oğul! Eğer kokudan anlar, koku alabilirsen (bil ki o), meşhur Üveys'in, o Karen pirinin (kokusu) idi.⁵¹

Hızır ve Musa⁵², yaşlı ve genç oldukları hâlde beyaz tenle gömlek gibi birbirleriyle buluştular, birlik oldular.

onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum. Benden bir şey isterse onu veririm, bana sığınırsa onu korurum. Ben, mümin kulunun ruhunu kabzetmede tereddüt ettiğim kadar hiçbir şeyde tereddüt etmedim. O ölümü sevmez, ben de onun sevmediğini sevmem. (Furûzanfer, *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 18-19).

⁵⁰ *Rahman'ın kokusu:* Ben Rahman'ın kokusunu Yemen tarafından alıyorum (Furuzânfer, *Ehâdis-i Mesnevî*, s. 73). Hz. Peygamber bu sözü, kendisini görmeden iman eden muhadramun Veys el-Karanî hakkında söylemiştir. Bkz. Dipnot 47.

⁵¹ *Veys:* İbni Âmir b. Cüz b. Mâlik. Hayatında Hz. Peygamberi görmediği halde Müslüman olmuştur. Tabiîndendir. Yemen'in Karen köyünden olduğu için Veys el-Karen, Üveys-i Karen diye tanınmıştır. Medine'de Hz. Ömer ile görüşmüş; Sıffin savaşında Hz. Ali'nin yanında yer almış ve bu savaşta 37'de (657) şehit edilmiştir (www.loghatnaameh.org).

⁵² *Musa:* İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerdendir. Hakkında *Kur'ân-ı Kerim*'de geniş malumat vardır. İmran'ın oğludur. Dünyaya geldiğinde, Firavun bir kâhinin kehaneti üzerine doğacak bütün çocukları öldürtüyordu. Musa dünyaya gelince, annesi onu Nil nehrine bıraktı. Firavun'un karısı Asiye onu alıp saraya getirdi. Hiçbir kadını emmedi; annesi saraya getirilerek annesi tarafından emzirildi. Sarayda büyüdü. Gençliğinde bir Kıptî'yi öldürdü. Firavun'un gazabından korkup Mısır'dan kaçarak Medyen'e gitti. Hz. Şuayb'ın sürüsüne çobanlık etti ve kızıyla evlendi. Ailesiyle Mısır'a dönerken, Tûr dağında Allah'ın kelâmına mazhar oldu ve kendisine peygamberlik verildi. Bu mülakatından sonra kendisine Kelîmullah denildi. Mısır'da Firavun'u hak dine davet etti. O çağda Mısır'da sihirbazlık ilerlemişti. Firavun'un sihirbazlarıyla mücadeleye girişti. Onların bıraktıkları ipler hareket etmeye başladı. Musa asasını yere bıraktı; asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yuttu. Sihirbazlar Musa'ya iman ettiler. Bunun üzerine Firavun Musa'yı ve inananları öldürmek istedi. Musa, inananlarla birlikte Mısır'dan çıktı ve asasıyla denizi ikiye bölerek Kızıldeniz'den geçip Kenan iline gitti. Onları takip eden Firavun ve askerleri denizde boğuldu. Musa, yolda Tur dağına çıktı; kardeşi Harun'u yerine vekil bıraktı. Kırk gün Tur'da ibadet etti. Allah ile vasitasız konuştu. Kendisine Tevrat indi. Bu arada inananlar Samirî'nin yaptığı buzağıya tapmaya başladılar. Harun ne kadar mücadele ettiyse de dinlemediler. Musa gelip de

*Muhammed, kendi kölesi, Anadolu'nun ve Habeşistan'ın padişahı, Hutun ayına dedi ki: "Ey Bilâl! Duanda beni an."*⁵³

Ey iyilik babası! O öğretmenden korku dersi al ve derste öne geç de edepte üstat ve âlim olasın.

Eğer müritsen, (şeyh'in önünde) "ölü yıkayanın önündeki ölü gibi ol"⁵⁴; ebedî diri kalırsın, her mezar kazanın mezarcısı (gibi).

Canını ve gönlünü pervane gibi onun aşk ateşine at da mana mumu gibi her leğende ışık saçan olasın.

Ferîd(üddin) gibi tek ol; yoksa Hakîm (Senâî)'den dinle: "Azıksızlık azığıma sahip değilsen, dervişlikten söz etme!"⁵⁵

durumu görünce, Samirî'yi lanetledi; buzağıyı yakıp denize attı. İsrailoğulları tövbe edip onun getirdiği hükümlerle amel etmeye başladılar. Musa, 120 yaşında vefat etti. Elini koynuna sokup çıkarınca elinin bembeyaz bir nur olması (yed-i beyza); Hızır'la yaptığı yolculuk, suları kan şeklinde akıtması, kurbağa yağdırması, büyük sinek ve çekirgeler sürüsü çıkarması, öküz vebasası, insanların vücudunda yara ve ur çıkarması gibi mucizeleri vardır (Pala, *a.g.e.*, 295-296).

⁵³ *Ey Bilâl! Duanda beni an: "Ey Bilâl! Namaz (a çağırarak) bizi rahatlat. (Müsned-i Ahmed, V, 364, 371; Furuzânfer, Ehâdîs-i Mesnevî, s. 21'den nakil) Ey Bilâl! Kalk (ve ezan oku) da namazla huzur bulalım. Ey Bilâl! Namaza çağır da bu vesileyle rahat edelim"* şeklinde hadisler vardır. Bkz. Furuzânfer, *Ehâdîs-i Mesnevî*, s. 21). Ancak Hz. Peygamber'in Habeşli bir başka sahâbi olan Hz. Hilâl'den buna benzer bir talebi olmuştur: (أدع لنا يا هلالُ و استغفر لنا...) "Ey Hilâl! Bizim için (Allah'a) dua ve bağışlanma talep et..." [Bkz. Furuzânfer, Bedî'uzzamân, *Ahâdîs ve Kasas-ı Mesnevî* (trc. Huseyn-i Dâvûdî), Tahran 1381 hş., s. 542-543].

⁵⁴ *Ölü yıkayanın önündeki ölü gibi ol: Sehl b. Abdullah'a göre tevekküldeki ilk makam; insanın Allah'ın huzurunda gassalin/yıkayıcının önündeki ölü gibi olmasıdır; gassal, istediği gibi ölüyü döndürür; ama o kendinden en küçük bir hareket ve bir tedbir göstermez (Furûzanfer, *Ahâdîs ve Kasas-ı Mesnevî* (trc. Huseyn-i Dâvûdî), s. 43). İmam Gazzâlî de, tevekkülün derecelerini anlatırken "Tevekkülün üçüncü derecesi, kişinin yıkayıcının önündeki ölü gibi olmasıdır; yıkayıcının hareketiyle hareket eden ölü gibi, kendisini kendi gücüyle değil, ezeli (olan Tanrı'nın) kudretiyle hareket eden bir ölü görür..."*, [Ebû Hâmid İmâm Muhammed Gazzâlî-i Tûsî, *Kimyâ-yı Seâdet* (nşr. Huseyn-i Hedîvcem), Tahran 1380 hş., II, 543].

⁵⁵ Bu mısra (برگ بی برگی نداری لافِ درویشی مزین) Senâî-yi Gaznevî'den tazmin edilmiştir. Aynı mısra Senâî'nin iki kaside ile bir gazelinde yer almaktadır. Bkz. *Dîvân-ı Hakîm Senâyî-i Gaznevî* (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1375 hş., s. 251, 255, 475.

Ey Ârif! Git, fazla konuşma; bundan sonra faal ol; daha ne zamana kadar fâilâtün fâilâtün fâilen diyeceksin?

4. Kasidenin Farsça Metni

قصیده

رمل مثنی محذوف: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

تا قرینِ جان و عشقی یا رفیقِ خویشِ تن	چشمِ عبرت بر گشا بنگر یکی در خویشتن
وحدتِ مطلق بجو واره ز قیدِ ما و من	تا کی از ما و منی ای بوده تو ماءِ منی
گر نه‌ای چون کرمِ پيله گردِ طبعِ تن متن	در فضایِ اوجِ حق بر پر ز خود چون شاهباز
گر برون آیی ز کار و بارِ نامهٔ خویشتن	بار و بر یایی تو در خلوتِ سرایِ سرِّ حق
در عدم رو تا مگر هستی توانی یافتن	امر مُوتُوا قَبْلَ مَوْتِ بَشْنُو از صدرِ صدور
بگذر از هستی و اندر نیستی رو ای شمن	نیستی چون هست بالاین ^{۶۰} طَبَقِ در راهِ حق
سر بر آرز از جیبِ وحدتِ خوش بر آ دستی بزن	آستین بر هر دو کون افشان و دامن کش ز غیب ^{۶۱}
گر ^{۶۲} خلیلی در هویتِ باش دایم بت شکن	همچو آزر ^{۶۳} تا به کی بتها تراشی در هوا

Attar: Ferîdüddin Ebu Hâmid Muhammed b. Ebubekir İbrahim Attar-i Nişabûrî, İranlı ünlü şair ve âriflerdendir. 540'da (1145) doğmuştur. Babası attar imiş; Ferîdüddin de önce babasının işini devam ettirmiş; kendi eczanesinde çalışmış; sonra dünya işlerinden el çekerek tasavvuf yolunu tutmuştur. Şeyh Mecdüddin-i Bağdadî'ye ve başka şeyhlere intisap etmiştir. 618'de (1221) vefat etmiştir. *Divan'ı, Esrâr-nâme, Mantıku't-tayr, Tezkiretu'l-evliyâ* ve daha pek çok eseri vardır (Mu'în, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî*, Tahran 1371 hş., V, 1182).

Senâî: Ebu'l-Mecd Mecdûd b. Âdem, Fars edebiyatının ünlü sufi şairlerindedir. Önce Gazneliler sarayında saray şairliği yapmış; daha sonra saraydan, dünya ve dünya halkından uzaklaşmış, tasavvuf yolunu tutup uzlete çekilmiştir. Birçok şehre ve ülkeye gitmiş; gittiği yerlerde tasavvuf şeyhleriyle görüşmüştür. 518'de (1124) Gazne'ye dönmüş ve ömrünün geri kalanını burada uzlet ve inzivada geçirmiştir. 525 (1130) veya 545'de (1150) Gazne'de vefat etmiştir. *Divan, Hadîkatu'l-hakîka, Seyru'l-ibâd ile'l-meâd* ve başka eserleri vardır (Mu'în, a.g.e., V, 803).

^{۶۰} گر K در A

تا بتابد مهر و ماه معرفت در باطنت
 لا فتنی إلا علی باشی درین هیجا اگر
 لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا كَرِهْتُمْ
 گر اولوالفقهی گذر از آنهم لایفقهون
 فقه فقر آموز و نحو محو و نطق بی زبان
 نقش و صورت رارها کن عشق و معنی را بگیر
 فخر اندر فقر بین و هستی اندر نیستی
 زود بشکن این طلسم اژدهای نفس را
 زَاخِرُونَ ۶۳ مراد نصّ نفس ماده است
 این همه اهما و امهال از قصور آن دنیست
 رَابِطُوا رَاكِبًا كُنْ فِيهَا وَاصْبِرْ
 رَابِطُوا را گوش کن در اصبروا بگریز زود
 لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ
 لیس برای انسان الا ما سعی بکن
 هِينٌ وَبِالْأَسْحَارِ هُمْ ۶۴ یَسْتَغْفِرُونَ شو تا شوی
 سلم سلمان را طلب کن درد بودردا بجو
 جَاهِدُوا فَيَنَالُوا الْجَنَّةَ
 جاهدوا فینا شنیدی جاهدوا عتّا مکن
 علم بی زهد و عمل همچون تن بی جان بود

لَا أَحِبُّ الْآفِلِينَ بِرِجْوَاهُمْ
 سیم و زر را ترک گویی سر توانی باختن
 بَهْرِ جَانَانِ جَانِ فِدَا كُنْ تَنْبَهْ
 ور فقیری طبل تمّ الفقر فهو الله زن ۵۸
 چون زبان تا ترجمان دل شوی اندر دهن
 چونکه ألمعنی هو الله گفت آن شاه سخن
 دین درون کفر جوی و وحدت اندر مرد و زن
 تا بیابی گنج سر جان جان را ۵۹ در بدن
 ماده را مردانه باید هر نفس گردن زدن
 تا اسیر دام نفسی چاره نبود از محن
 واجب و ۶۰ فرض و سنن می گیر و می رو بر سنن
 سوی گلشن در خرام و تا به کی زین کولخن
 زمره التائبون العابدون را مقترون ۶۴
 همچو یحیی باش گریان همچو عیسی گام زن
 گر ۶۵ اولوالعلمی عمل کن بی ریا ای بوالفطن
 یا مثال حامل اسفار تا منزل شدن

۶۰ بالایین S بالا بین KA

۶۱ غیب SA عیب K

۶۲ آزر A آذر KS

۶۳ در KA بر S

۶۴ گر اولوالفقهی... فهو الله زن: SA بعد از دو بیت آمده است K

۶۵ جان را KS جانان A

۶۶ و KS - A

۶۷ مقترون KA مقترون S

۶۸ گر K کز SA

حاملِ حملِ علومِ مین لَدُن شو تا که تو
علمِ حال از قال بالاتر بود بی قیل و قال^{۷۴}
زنده شو همچون خضر ز آبِ حیاتِ عشقِ هو
کی بینی رویِ حورا و عروسِ عشق را
خنجرِ تقوی بکش وان دیوِ شهوت را بکش
آیتِ نَصْرُ مِنْ اللَّهِ چون دهد فَتْحُ قَرِيبِ
پس فَفِرُوا تا اَلِی اللَّهِ آن زمان در پیش کن
مَسْکِنِ جَنَاتِ عَدْنِ گر همی خواهی مقام
جاهِ روحانی طلب کن تا بیفزایی جمال
کر کسِ حرصت از آن مردارخوار آمد که تو
پره‌های جعفری بگشا پیرِ گر عاشقی
باغ و راغ و ملک و مال و سیم و زر عاریت اند
کُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ بِرِخْوَانِ وَاِلَّا وَجْهَهُ
یوسفِ وقتی عزیزا ملکِ مصرت حاصل است
خود تو آنی که توانی ساختن همچون خلیل

مخزن^{۶۶} اسرارِ گردی حاویِ سرّ و^{۶۷} علن
حل شود از حال مشکلهای رمزِ مَآبَطِن
چون چنین^{۶۸} تا کی بخشسی^{۶۹} در تنِ همچون جن^{۷۰}
تا بود اندر کنارت دیوِ شهوت چون و تن
واره از مکر و فساد و حيله و تزویر و فن
بشکند قلب و جناحِ جیشِ نفسِ اهرمن
بی خطا کَلِّ صوابی تاختن کن تا ختن^{۷۱}
کویِ عدل اندر نشین و شهرِ احسان کن سَکَن
جاهِ جسمانی چه جویی ای ذلیلِ ممتحن
در پلیدی صرف کردی عمرِ خود را چون زغن
تا جنابِ قدسِ اعلی زین سَفُولِ^{۷۵} پُر فِتَن
دل منه جان را مَکَن در ربع و اطلال و دمن
از فنا سوی بقا رو شاد شو ای بُوالْحَزَن
بر سرِ چاه^{۷۶} آ که حَبْلُ اللَّهِ شدت محکم رسن
بی توانی عینِ آتش را گلستان و چمن

۷۲ زَأْخِرُوهُنَّ: زَأْخِرُوهُنَّ KSA

۷۳ و بالاسحارهم SA و بالاسحار K

۶۶ مخزن KS مخزن A

۶۷ و SA - K

۶۸ چنین A چنین KS

۶۹ بخشسی KS بخشسی A

۷۰ جنن S جنین K ختن A

۷۱ تاختن کن تا ختن SA تاختن تا باختن K

۷۴ بی قیل و قال K بی قال و قیل SA

۷۵ سفول KA سهول S

۷۶ چاه KS چاه A

گر شبانی پیشه گیری چون کلیم از^{۷۸} عاشقی
 ور چو عیسی فارغ آیی از بنین^{۷۹} و از بنات
 رنگِ بی رنگی طلب از خمّ وحدت چون مسیح
 گردنِ بوجهلِ سرکش را بزَن چون مصطفی
 چون ابوبکر و عمر شو در تقی و در نقی
 از چهار و پنج و شش و زهفت و هشت و نه بدنه
 عشق دان و عشق گیر و عشق جوی^{۸۰} و عشق خوان
 ور ازینها قاصر آیی زود سویِ پیر شو
 پیرِ گردون نی ولی پیرِ رشادِ معنوی
 باش اندر چنگِ عشقش همچو چنگ و^{۸۱} ارغنون
 در سؤال و در جوابش اعتراضی کم نما
 یوسفِ عهدست بی شک تو برو یعقوب وار
 بعدِ خواری بس عزیزِ بخشندت آن پیرِ پاک
 مَا رَمِیتَ اِذْ رَمِیتَ^{۸۲} گشته است آن مرد راست
 چونکه بی یَسْمَعُ و بی یُصِرُّ و بی یَنْطِقُ شدست

بشنوی اَنّی اَنَا الله از درختِ شعله زن
 بایدت بر سقفِ چارم آسمان خیمه زدن^{۷۷}
 شرم بادت شرک و شکوی را چرایی مُرتهن
 تا رهند از ننگ و عارش عاشقانِ مُفتن
 همچو عثمان و علی شو با حسین و با حسن
 عاشقی بگزین و عقلِ کهنه را بخیه مزین
 تا مگر در باغِ جانت هر سمن گردد سه من
 خاکِ پای پیر باش^{۸۰} ای نوجوانِ خوش ذقن
 گر بود دریای درّ و^{۸۱} درّ دریای عدن
 ناله‌ها کن چون رباب و نای و^{۸۲} سرنا بی دهن^{۸۳}
 تا شوی پاکیزه^{۸۴} و صافی ز دُرْدیِ ذرن
 دیده‌ها بگشایدت از لطفِ بویِ پیرهن
 زو شود اخلاقِ زشتت خوب و نیکو و حسن^{۸۵}
 دستِ او دستِ خدا باشد یقین بی هیچ ظن
 مظهرِ یزدان بود در دین و اسلام و سنن

^{۷۷} زدن SA زن K

^{۷۸} از AS ار K

^{۷۹} بنین KA بنیز S

^{۸۰} باش SA شو K

^{۸۱} و A - KS

^{۸۲} و K - AS

^{۸۳} بی دهن KS دهن A

^{۸۴} پاکیزه KA پاکیزه S

^{۸۵} زشتت خوب و نیکو و حسن KS (نیکو: نیکوی S) زشتت خوب و نیکوی حسن A

^{۸۶} جوی KS جویی A

^{۸۷} و A - KS

با چنان عزّ و شرف آن سید و^{۹۵} ختمِ رسل
 گر توانی بوی بردن آن چه^{۹۷} بو بود ای پسر
 آنچنانکه خضر و موسی پیر و برنا بوده‌اند
 گفت اذْکُرْنِی مُحَمَّدَیَا بِلَالِی مِنْ دُعَاکِ
 زان معلّم درسِ ترسِ آموز و سبقِ اندر سبق
 گر مریدی مرده شو چون مرده پیش مرده شوی
 جان و دل در آتشِ عشقش چو پروانه بنه
 فرد شو همچون فرید و ارنه^{۹۸} بشنو از حکیم
 عارفا رو قولِ کم گو بعد ازین فعّال باش

بویِ رحمان می کشید از جانبِ خطّه یمن
 از او یس^{۸۸} مشتهر بود و ازان پیرِ قرن
 متحد با^{۸۹} همدگر چون پیرهن با سیمتن
 هندویِ خود را شه روم و حبش^{۹۰} ماهِ ختن
 تا شوی استاد و عالم در ادب ای بوالحسن
 زنده جاوید گردی گوری هر گورکن
 تا شوی چون شمعِ معنی نوربخش^{۹۱} هر لکن
 برگِ بی برگی نداری لافِ درویشی مزن^{۹۲}
 چند گویی فاعلاتن^{۹۳} فاعلاتن فاعلن^{۹۴}

^{۹۵} رمیت KA رمیتی S

^{۸۸} او یس SA ویس K

^{۸۹} با KA بر S

^{۹۰} حبش KS جیش A

^{۹۱} نوربخش KS نوربخش A

^{۹۲} این مصراع مال سنایی غزنوی است. این مصراع در دو قصیده و یک غزل سنایی وجود دارد: دیوان حکیم سنایی غزنوی (به کوشش پرویز بابایی)، تهران ۱۳۷۵، ص. ۲۵۱، ۲۵۵، ۴۷۵.

^{۹۳} فاعلاتن KA فاعلات S

^{۹۴} فاعلن S فاعلات K فعللن A

^{۹۶} و KS - A

^{۹۷} آن چه KA این چه S

^{۹۸} و ارنه A و ورنه S ورنه K

KAYNAKÇA

- Abdullah Aydın, "Ebü'd-derdâ", *DİA*, İstanbul 1994, X, 310-311.
- Aclûnî, Şeyh İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-ḥafâ' ve Muzîlu'l-ilbâs I-II*, Beyrut 1408/1988; a.g.e. (nşr. Ahmed el-Kallâş), Halep, ts.
- Afîfî, Rahîm, *Ferhengnâme-i Şi'r-i Fârsî*, Tahran 1391 hş.
- Ahmet Önkal, "Ca'fer b. Ebû Tâlib", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 548-549.
- Ahmet Eflâkî, Şemseddin, *Menâkıbu'l-ârifîn I-II* (tsh. Tahsin Yazıcı), Ankara 1980.
- , *Ariflerin Menkıbeleri I-II* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1987.
- Bağcı, Sabriye, *Ulu Ârif Çelebi, Dîvânın Tahlili ve Türkçe Tercümesi*, Kırıkkale Üniversitesi, SBE, Kırıkkale 2013.
- Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-i Ma'nevî* (tsh. Reynold A. Nicholson), Tahran 1382 hş.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- , "Menâkıbu'l-ârifîn'de Erzurum", *Beyazşehir*, 2015 Erzurum, Güz, S. 15, s. 90-93.
- Dîvân-ı Ulu Ârif Çelebi*, Konya Mevlâna Müzesi Yazma Eserler Bölümü 2600 Numaralı Yazma.
- Dîvânı Ulu Ârif Efendi*, Ankara Milli Kütüphane 06 HK 53 Numarada Kayıtlı Yazma.
- Ebû Hâmid İmâm Muhammed Gazzâlî-yi Tûsî, *Kimyâ-yı Seâdet I-II* (nşr. Hüseyin-i Hedivcem), Tahran 1380 hş.
- Furûzanfer, Bedî'uzzaman, *Ehâdîs-i Mesnevî*, Tahran 1370 hş.
- Furûzanfer, Bedî'uzzamân, *Ahâdîs ve Kasas-ı Mesnevî* (çev. Hüseyin-i Davudî), Tahran 1381 hş.
- Kunt, İbrahim ve Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi Dîvânı, Tenkitli Metin ve Tercüme*, Konya 2013.
- Mehmet Demirci, "Hâl", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 217.
- Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr I-VII* (haz. Abdülbâki Gölpınarlı), Ankara 1992.
- , *Kulliyât-ı Dîvân-ı Şems I-II* (tsh. Bedîuzzamân Furûzanfer), Tahran 1374 hş.

-----, *Mesnevi ve Şerhi I-VI*, şrh. Abdülbâki Gölpınarlı, İstanbul 1985.

Mu'în, Muhammed, *Ferheng-i Fârsî I-VI*, Tahran 1371 hş.

Muntehab ez Dîvân-ı Ulu Ârif Efendi, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa Bölümü, 509 numarada kayıtlı yazma.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Safâ, Zebîhullah, *Târîh-i Edebiyyât der İrân VIII/3*, Tahran 1371 hş.

Senâyî-yi Gaznevî, *Dîvân-ı Hakîm Senâyî-i Gaznevî* (nşr. Pervîz Bâbâyî), Tahran 1375 hş.

Sipehsâlâr, Ferîdun b. Ahmed, *Risâle-i Sipehsâlâr* (tsh. Muhammed Afşîn Vefâyî), Tahran 1385 hş.

Sultan Veled, Bahâeddin Muhammed, *Dîvân-ı Sultan Veled* (tsh. Asgar-i Rabbânî "Hâmid", Tahran 1338 hş.

Tahsin Yazıcı, "Ârif Çelebi", *DİA*, İstanbul 1991, III, 363-364.

Ulu Ârif Çelebi'nin Rubaileri, (çev. Feridun Nafiz Uzluk), İstanbul 1949.

Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2001.

Vanlıoğlu, Mehmet, *Ulu Ârif Çelebi ve Dîvânının Tenkitli Metni* (Atatürk Ü, SBE, DT), Erzurum 1991.

Zemânî, Kerîm, *Şerh-i Câmi'-i Mesnevî-yi Ma'nevî*, I-VII, Tahran 1382 hş.

www.ganjoor.net

www.loghatnaameh.org

www.ttk.gov.tr